

Тупиця О.Ю.

*Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі», Україна*

Переклад та відтворення безеквівалентної лексики

У сучасній мовознавчій науці існує концепція мовної картини світу, що відображає взаємозв'язки мови та культури. Мовна картина світу найповніше виражається в лексико-семантичній системі мови. Своєрідною одиницею, здатною відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, вважають безеквівалентну лексику (далі БЛ). Безеквівалентні лексичні одиниці називають специфічні поняття, притаманні лише певним мовам, особливої уваги заслуговує проблема “неперекладності”.

Дослідження особливостей явища безеквівалентності в лексичних системах різних мов набуло сьогодні значення в працях багатьох мовознавців (А.В. Волошина, Л.М. Дяченко, Н.Ф. Зайченко, О.В. Коваль-Костинська, О.Л. Паламарчук, Т.А. Космеда, О.І. Кремльова та ін.) [1; 2; 3]. Ми також розглядали явище безеквівалентності в лексичній системі мови, аналізували проблеми іншомовного відтворення (перекладу) [4]. Дослідивши різні способи перекладу слів із національно-культурною семантикою засобами інших мов, ми встановили суттєву різницю між поняттями перекладу та відтворення БЛ.

Розглянемо процес відтворення безеквівалентних лексичних одиниць у іншомовному тексті, коли він, трансформований засобами іншої мови, здобуває інші ознаки – починає існувати на межі двох культур, стає своєрідним феноменом. Відтворення запобігає втраті культурних зв'язків, дозволяє уникнути втрат смислових складових значення БЛ у композиції. Визначальним фактором у цьому процесі виступає композиційна роль БЛ у тексті, її значення як смислової домінанти.

У результаті перекладу безеквівалентних одиниць твір починає існувати як текст іншого етносу, оскільки втрачає, а точніше сказати, змінює формальні показники етнокультурної належності, носіями яких виступає БЛ: *Щоб він не*

плакав, не журились, Щоб він де-небудь прихилився, То oddadуть у **москалі** (Т. Шевченко). – ...*Damit er weint nicht, nicht betrübt Und ohne Hausung bleibt – da gibt Man ihn zu den Soldaten fort!* (Н. Rodenberg).

Відтворення – вид літературної творчості, коли текст, що існує в культурному середовищі певного етносу й відображає його національні особливості, картину світу тощо, опиняється на ґрунті іншої культури зі збереженням тонкощів змісту, образної системи, національної своєрідності, що проявляється на рівні існування БЛ, тому носіями іншої мови сприймається як здобуток “чужої” культури: *Der letzte bin ich auf dem Pfad Schwärmender Kosaken, Die Steppen schwinden vor der Stadt, – Tot sind die Tschumaken* (Якіє Щоголів, пер. Н. Rodenberg). Німецькомовний читач, сприймаючи контекст, вважатиме ці БЛ екзотизмами іншої культури. Значення цих лексем, можливо, буде незрозуміле читачеві, але з’явиться важлива особливість – зв’язок із іншою культурою. Читач розуміє, що текст “надбання” з іншої культури. У тексті-відповіднику безеквівалентні одиниці іншої мови починають функціонувати як екзотизми чи варваризми, оскільки позначають предмети чи явища іншої дійсності. Текст починає існувати як феномен на межі двох культур.

З метою подолання смислових втрат при перекладі часто використовується заміна БЛ. Для відтворення національно-культурних рис іншої мови застосовують назви реалій зі своєї мови. Такий спосіб можливий лише в тому випадку, коли мови мають спільні або близькі суспільно-культурні чи національні особливості, а народи – схожий предметно-поняттєвий світ: *На щєбінь часто ми до Сущенка ходили. За це платили нам щоденно четвертак. Та по ночах дівчат в **половниках** любили... О свіжий дух степів, о поцілунків смак!..* (В. Сосюра). – *Работать к Сущенку на щєбень мы ходили, - Случалось четвертак добыть нам в день иной. А в **клунях** по ночам мы девушек любили... О, поцелуев вкус, о, свежий дух степной!..* (Н.Ушаков). Отже, українське слово “половник” – у російському варіанті “клуня”. (Половник – місце, куди зсипають

полову; засік для полови). (*Клуня* – молотильный сарай; укр. *клуня* – будівля для зберігання снопів, сіна, полови тощо, а також для молотьби, віяння та ін.).

Проблема відтворення національно характеристичної лексики засобами іншої мови ускладнюються ще й тим, що необхідно передати не тільки особливості певних побутових чи історичних реалій твору, але й донести до читача правильне розуміння усталених образів, що складаються в кожного народу, знайти в мові такі засоби, які б достовірно відображали риси народу – носія іншої мови. З'ясувавши теоретичні передумови використання в лінгвістиці терміну “безеквівалентна лексика”, ми вважаємо, що безеквівалентна лексема – особлива одиниця, що відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, номінує такі явища у сфері певної культури, які не властиві іншим. БЛ – це складова образності тексту, яка несе емоційно-експресивний підтекст, пов'язаний з ідеоетнічним компонентом значення. Зрозуміло, що процес перекладу БЛ треба розглядати, у першу чергу, як творчий процес, який дозволяє зберегти етнічну картину світу, не ігноруючи композиційної та смислової основи поетичного контексту. БЛ – смислова сильна позиція композиції, що й визначає специфіку її перекладу. Етнокультурний компонент семантики безеквівалентної лексеми є універсальним і поширюється на смисл-зміст усього тексту, оскільки безеквівалентна лексична одиниця як сильна позиція вступає в суперструктурні зв'язки (кореляції) з іншими смисловими елементами композиції. У підсвідомості кожної людини існує, так би мовити, екстралінгвальний план, який дозволяє поєднувати в одне ціле, наприклад, слово та предмет, слово та явище, слово та думку (ідею) і тим самим дозволяє виділити національні особливості слова. Кожне слово – багатопланова картина, що відображає життя країни, суспільства, етносу. Те, що в іншій мові існує слово-еквівалент назви певного предмета, поняття чи явища, зовсім не означає однозначності цього слова. Важливу роль тут відіграють ще екстралінгвальні плани. Накладаючись, вони можуть і не збігатися. Там, де спостерігаються розбіжності, говорять про наявність безеквівалентних елементів. Як частина культури народу, БЛ виражає

його світогляд, його філософські, соціальні й моральні концепції, художні смаки, менталітет. Тому етномовний компонент у тексті несе особливе навантаження. БЛ стає невід'ємною частиною змісту, несучи в собі додаткові фонові семи “етнічне”, “фольклорне”, “фантастичне” тощо, і бере активну участь у формуванні емоційно-експресивного ореолу твору, його прагматичного потенціалу, впливової сили на читача. Кожен окремих приклад зіставлення оригіналу й трансформації можна розглядати як підсистему для визначення особливостей БЛ, організації смислу текстів на базі БЛ тощо. Часто навіть транскрипція при відтворенні БЛ є недоречною. Переклад безеквівалентних одиниць стає причиною того, що твір починає існувати як текст іншого етносу, оскільки втрачає, а точніше сказати, змінює формальні показники етнокультурної належності, носіями яких виступає БЛ. Відтворити текст – утілити засобами іншої мови діалектичну єдність його змісту і форми, яка розкривається нам у структурі художнього твору. При цьому передають систему понять у їхніх взаємовідношеннях і способах вияву цих взаємовідношень. Взаємовідношення понять – це зміст твору, а спосіб їх вияву – це його стиль.

На нашу думку, перспективним напрямком дослідження БЛ може стати визначення її як текстової домінанти (для поетичних текстів можна застосувати термін “сильна позиція” в композиції), що є наслідком специфічної організації, яка забезпечує висунення на перший план найважливіших смислів, зосередження уваги на головному, посилення емоційного та естетичного ефекту, виділення значущих зв'язків між елементами суміжними та дистантними, які належать одному чи різним рівням, забезпечення єдності тексту та його відтворення.

Література:

1. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури / А. Волошина // Наукові записки. – Випуск XXVI. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С.56 – 64. Дяченко Л.М. Функціонально-семантична

характеристика безеквівалентної та фонові лексики сучасної української літературної мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Л.М. Дяченко. – К., 1997. – 18с.

2. Зайченко Н.Ф., Коваль-Костинська О.В., Паламарчук О.Л. Національно-культурний компонент мовної системи як перекладознавча проблема / Н.Ф. Зайченко та ін. // Мовознавство. – 1998. – № 2 – 3. – С.179 – 186.

3. Кремльова О.І. До питання про особливості функціонування мовних одиниць з національно-культурним компонентом у художньому тексті / О.І. Кремльова // Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. праць. Випуск 2. – Харків, 1992. – С.83 – 86.

4. Тупиця О.Ю. Явище безеквівалентності в лексичній системі мови: проблеми іншомовного відтворення / О.Ю. Тупиця // Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич: Посвіт, 2016. – С.200 – 213.